

POTEŠKOĆE U SPOLNOM ODGOJU MLADEŽI

Stjepan BALOBAN, Zagreb

Sažetak

Glavni odgojni čimbenici: roditelji i obitelj, Crkva i škola imaju sve manji utjecaj na spolni odgoj djece i mladih. Istodobno, sve veći i odlučujući utjecaj imaju mediji (određeni časopisi, TV i radio emisije) i »skupine vršnjaka«. Polazeći od te konstatacije autor je podijelio članak u četiri dijela. Prvi dio govori s jedne strane, o tome kako se u Crkvi sve više uočavaju poteškoće, a s druge strane kako nakon 2. vatikanskog koncila, postupno raste svijest o važnosti spolnosti i spolnog odgoja. Te dvije činjenice uočavaju i pretresaju noviji crkveni dokumenti posvećeni spolnosti i spolnom odgoju. Drugi dio raspravlja o veoma važnom pitanju potrebe i odgovornosti za spolni odgoj djece i mladeži. U nastajanju novog hrvatskog društva to je veoma važno pitanje. Treći dio obrađuje pitanje sadržaja i načina pružanja spolnog odgoja. Spolni odgoj je nužno povezan uz vrijednosni sustav. Zbog toga se ne može ograničiti na puko teoretsko informiranje. Potrebno je trajno tražiti za mlade prihvatljiv način pružanja spolnog odgoja. Četvrti dio ima naslov: Mogućnosti i opasnosti za spolni odgoj u Hrvatskoj. Određena sociološka istraživanja u Hrvatskoj pokazuju da se roditelji nalaze u velikim poteškoćama kada je riječ o spolnom odgoju njihove djece. Budući da roditelji prešutno prepuštaju spolni odgoj drugim odgojnim čimbenicima (škola, zdravstvo, mediji), važno je buditi i promicati svijest da je spolni odgoj djece i mladih pravo i dužnost roditelja. Dušobrižnici bi trebali više pozornosti posvetiti roditeljima i njihovoj brizi za spolni odgoj djece i mladih.

Ključne riječi: spolnost, spolni odgoj, sadržaj i način, odgojni čimbenici, odgovornost za spolni odgoj.

0. Uvod

Današnji čovjek voli raspravljati o općim pitanjima i problemima. Rado sluša na radiju, gleda na televiziji i čita u novinama o važnim društvenim, političkim, kulturnim i znanstvenim događanjima u svijetu i u vlastitom okruženju.

Spreman je raspravljati i zauzimati stavove o etici u politici, gospodarstvu, ekologiji, medicini i u novije vrijeme (pojava kloniranja) sve više o etičkim ponašanjima u znanosti. U takvoj situaciji i pod velikim utjecajem medija u široj javnosti neopravdano ostaju u drugom planu pitanja međuljudskih odnosa, odnosa u

braku i obitelji i općenito pitanja koja se odnose na odgoj. Posebno to vrijedi za problematiku spolnog odgoja, koja je specifična i unutar samog odgoja.

Naša tehnički orijentirana civilizacija stavlja naglasak na stručnost, na znanje i na specijalizacije¹. Uz dobre strane takvog razvoja sve su očitije i njegove negativne strane. Današnji čovjek posjeduje sve više znanja, ali sve više gubi cjelinu, sintezu i etičku orijentaciju. Sve to vodi nesnalaženju i općenito krizi odgoja. U takvoj je situaciji posebno osjetljivo područje spolnog odgoja.

Poteškoće u spolnom odgoju osjećaju roditelji i obitelj kao prvotni i glavni odgojni čimbenici u spolnom odgoju. Vidljive su poteškoće i u Crkvi i u školi kao drugotnim odgojnim čimbenicima. Na spolni odgoj imaju sve veći utjecaj, i to uglavnom bez određenog temeljnog stava i usmjerenja, mediji (određeni časopisi, TV i radio emisije) i »skupine vršnjaka«.

Koje su mogućnosti, što može i treba u takvom okruženju činiti Crkva i kršćani općenito? Može li se i smije li se, kada je riječ o spolnom odgoju mladeži u našoj sredini, ostati »po strani« ili se svrstati u »šuteću većinu«?

1. Uočavanje poteškoća u spolnom odgoju

U dvadesetom stoljeću, koje je pri kraju, dogodile su se velike promjene kako u odnosu na shvaćanje spolnosti općenito tako i u odnosu na spolni odgoj. Tzv. seksualna revolucija 60-tih godina, koja je imala svoj idejni početak nekoliko desetljeća prije toga², potaknula je ne samo na promišljanje spolnosti i spolnoga odgoja nego je dovela do praktičnih promjena u spolnom ponašanju. Tim brzim promjenama u spolnom ponašanju zahvaćeni su roditelji, mladi i djeca.

S promjenama u spolnom odgoju suočava se početkom 30-ih godina našega stoljeća i učiteljstvo Crkve. Kao primjer spomenimo »Dekret Sv. Oficija o seksualnom odgoju i o eugenici« od 18. ožujka 1931. godine³. Na pitanje smije li se odobriti metoda tzv. »seksualnog odgoja« ili »seksualne inicijacije« odgovor je negativan. U Dekretu se poziva na encikliku pape Pija XI. »Divini illius Magistri« (31. prosinca 1929. godine) u kojoj se isključuje naturalističko-pozitivistički pristup spolnom odgoju, jer između ostalog: oslanja se jedino na naravna sredstva, podučava muške i ženske zajednički i javno te namjerno izlaže omladinu

---

¹ Usp. M. VALKOVIĆ, *Planiranje obitelji i odgovorno roditeljstvo u odgojnim programima Katoličke Crkve za djecu i mladež*, u: M. TEŽAK-BENČIĆ, M. DŽEPINA (voditelji), *Unapređenje planiranja obitelji u Republici Hrvatskoj. Usuglašavanje stavova i okvirni prijedlog mjera* –Radni sastanak, Institut za zaštitu majki i djece, Zagreb 1992., str. 2.

² Usp. I. FUČEK, *Pesimizam – seksualna revolucija – mir. Etički vidik situacije nametnute mladom naraštaju*, u: *Obnovljeni život* XLI (1986), br. 5, 367–374.

³ Usp. *Decretum De »educatione sexuali« et de »eugenica«*, u: *Acta Apostolicae Sedis*, XXIII (1931), Num. 4, str. 118–119.

opasnim prilikama⁴. Tumačeći oba dokumenta dr. Andrija Živković, profesor moralne teologije, kaže da je dopušten tzv. »direktni odgoj« na seksualnom području koji treba biti individualan, posredovan u pravo vrijeme, po roditelju ili ispovijedniku i uz sav potreban oprez. To je »odgoj za čistoću« koji je nešto drugo nego »seksualni odgoj« kako ga propagiraju naturalisti⁵. To su bile 30-te godine našega stoljeća. Od tada su se postupno događale promjene u Crkvi u odnosu na spolnost općenito i u odnosu na spolni odgoj⁶. Drugi vatikanski koncil i postkoncilski crkveni dokumenti to na različite načine potvrđuju. Uz Pastoralnu konstituciju »Gaudium et spes« o Crkvi u suvremenom svijetu, koja nudi jedno novo ozračje u gledanju na ljubav i spolnost⁷, Deklaracija »Gravissimum educationis« o kršćanskom odgoju kaže da se djeci i mladima omogućiti prema dobi razvoja »pozitivan i pametan seksualni odgoj«⁸.

Nakon 2. vatikanskog koncila sve više se i u Crkvi uočavaju poteškoće u odnosu na spolni odgoj. U tom kontekstu treba tumačiti dva crkvena dokumenta koji svaki na svoj način pristupaju problematici spolnog odgoja. Posebno važan i veoma koristan dokument jesu »Odgojne smjernice o ljudskoj ljubavi. Obrisi spolnoga odgoja« iz 1983. godine. Cilj tog prvog crkvenog dokumenta koji je u potpunosti posvećen spolnom odgoju, je ispitati »pedagošku stranu spolnog odgoja i pružiti prikladne smjernice za cjelovit odgoj i obrazovanje kršćana, i to u skladu s pozivom svakog pojedinca« (OSLJ, br. 2)⁹. Dokument upozorava na poteškoće u odnosu na provođenje spolnog odgoja. Dok je u teoriji rašireno uvjerenje da je spolni odgoj potreban, »u praksi ostaju i dalje značajne nesigurnosti i razmimoilaženja bilo glede osoba i ustanova koje bi trebale preuzeti odgovornost odgoja bilo glede sadržaja i načina kako pružati taj odgoj« (OSLJ, br. 8). Odgojitelji i roditelji nisu dovoljno pripravljeni za odgovarajući spolni odgoj, a škola nije uvijek kadra pružiti cjelovit pogled na to pitanje (usp. OSLJ, br. 9). Znakovit i

⁴ Usp. PIJO XI, *Divini illius Magistri*, u: *Acta Apostolicae Sedis*, XXII (1930), Num. 2, str. 49–86.

⁵ Usp. A. ŽIVKOVIĆ, *K pitanju »spolnog odgoja«*, u: *Bogoslovska smotra* XIX (1931), br. 4, str. 410.

⁶ O stanovitom napretku govori i dokument: SVETI ZBOR ZA KATOLIČKI ODGOJ, *Odgojne smjernice o ljudskoj ljubavi. Obrisi spolnoga odgoja*, KS dokumenti 69, Zagreb 1984., br. 14, str. 10. U daljnjem tekstu upotrebljava se skraćenica OSLJ.

⁷ Usp. *Pastoralna konstitucija »Gaudium et spes« o Crkvi u suvremenom svijetu*, u: II. VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti. Latinski i hrvatski*, KS, Zagreb 1970., brojevi 3, 14 i posebno 47–52. U daljnjem tekstu citira se skraćenicom GS.

⁸ *Deklaracija »Gravissimum educationis« o kršćanskom odgoju*, u: II. VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti. Latinski i hrvatski*, KS, Zagreb 1970., br. 1, str. 363. U daljnjem tekstu upotrebljava se skraćenica GE.

⁹ Iako govori na razumljiv i našem vremenu prilagođen način o spolnom odgoju, tom dokumentu se u Hrvatskoj nije posvetilo dovoljno pozornosti.

za naše prilike još uvijek aktualan je br. 10. spomenutog dokumenta u kojem se kaže da su osobite teškoće prisutne u »onim zemljama gdje još nije uočena hitnost toga problema ili se pak misli da se on može sam od sebe riješiti bez nekog posebnog odgoja« (OSLJ, br. 10). U tom kontekstu važno je naglasiti da dokument dva puta poziva biskupe da donesu prikladne propise i smjernice koje će biti prilagođene pastoralnim potrebama pojedinih Crkava¹⁰.

Drugi važan dokument o spolnom odgoju objavljen 1995. godine nosi naslov »Ljudska spolnost: istina i značenje«¹¹.

Taj dokument, koji je prije svega upućen roditeljima, govori o poteškoćama s kojima se u spolnom odgoju djece i mladih susreću roditelji. U prošlosti obitelj nije pružala izričit spolni odgoj, ali je kultura sa svojim temeljnim vrijednostima pridonosila spolnom odgoju. Tradicionalni modeli kulture su nestali, a roditelji su se našli nepripravni za davanje prikladnih odgovora u spolnom odgoju svoje djece i mladih. Škola, koja se pokazala raspoloživom za spolni odgoj, to je činila zamjenjujući roditelje. No, školski programi su najviše informativnog karaktera što ponekad dovodi do iskrivljenja savjesti (usp. LJSIZ, br. 1).

2. Potreba i odgovornost za spolni odgoj

Dva su važna pitanja koja i u našem novom društvu u Hrvatskoj traže hitan odgovor. Prvo se odnosi na važnost i potrebu spolnog odgoja! U odnosu na prošlost i tradiciju kršćanstva u kojoj se nije puno govorilo o spolnosti kao takvoj, a posebno ne o spolnom odgoju, pitamo se da li se nešto pod tim vidom promijenilo?

Drugo pitanje se odnosi na kompetenciju u odnosu na provođenje spolnog odgoja, tj. komu pripada pravo na spolni odgoj: roditeljima, školi, Crkvama, eventualno medicinskim ustanovama, društvima i pokretima unutar kršćanskih zajednica?

Za razliku od prijašnjih vremena u novije vrijeme se u Katoličkoj Crkvi sve više naglašava potreba za spolnim odgojem. To se ne odnosi samo na teološka razmišljanja već i na službene crkvene dokumente. Počevši od 2. vatikanskog koncila¹² pa sve do najnovijeg dokumenta »Ljudska spolnost: istina i značenje«,

¹⁰ Usp. OSLJ, brojevi 3 i 55.

¹¹ Usp. PAPINSKO VIJEĆE ZA OBITELJ, *Ljudska spolnost: istina i značenje*, KS dokumenti 106, Zagreb 1997. U hrvatskom prijevodu je pogreškom na korice dokumenta umjesto »Papinskog vijeća za obitelj«, koje je izdalo dokument, stavljeno ime »Ivan Pavao II.«. U daljnjem tekstu upotrebljava se skraćenica LJSIZ.

¹² Usp. GE, br. 1 i 3; GS, br. 49–50.

Crkva poziva roditelje da svojoj djeci pruže jasan i delikatan spolni odgoj¹³. Spolni odgoj je potreban zbog važnosti koju spolnost ima u ljudskom životu. Spolnost je »temeljna sastojnica osobnosti, njezin način bivovanja, očitovanja, ophođenja s drugima, osjećanja, izražavanja i življenja ljudske osobnosti. Zbog toga je spolnost sastavni dio razvitka osobnosti i njezina odgojnog procesa« (OSLJ, br. 4). U sadašnjoj je »socio-kulturnoj situaciji hitno potrebno djeci, adolescentima, i mladima pružiti pozitivan i postupan afektivno-spolni odgoj« (OSLJ, br. 106). Jasna je poruka crkvenih dokumenata da je spolni odgoj u ovo naše vrijeme potreban.

Drugo važno pitanje odnosi se na to tko treba provoditi spolni odgoj. Što se tiče postkonzilskih crkvenih dokumenata, odgovornost za spolni odgoj je na roditeljima. To je misao vodilja koja se provlači kroz sve dokumente koji govore o spolnom odgoju. Odgojno pravo i dužnost roditelja je nešto izvorno i prvobitno, nezamjenjivo i neotuđivo, jer je to povezano s prenošenjem života (usp. FC, br. 36). Stoga je i spolni odgoj osnovno pravo i dužnost roditelja koji se mora »uvijek ostvarivati pod njihovim brižnim vodstvom i u kući i u odgojnim zavodima koje su oni izabrali i koje nadziru« (FC, br. 37). Slično govori i »Povelja o pravima obitelji« iz 1983. godine¹⁴.

Ulogu roditelja na poseban način naglašava posljednji dokument: »Ljudska spolnost: istina i značenje«. Crkva je »uvijek tvrdila da roditelji imaju dužnost i pravo biti prvi i glavni odgojitelji svoje djece« (LJSIZ, br. 5). Roditelji na tom području imaju temeljnu mjerodavnost: »odgojitelji su jer su roditelji« (LJSIZ, br. 23). Spomenuti dokument želi dati smjernice roditeljima za spolni odgoj svoje djece. U prvom dijelu govori se o temeljnim postavkama odgoja za ljubav kao sebedarje i odgoja za čistoću, a u drugom dijelu daju se praktične pojedinosti odgoja za čistoću¹⁵.

Kako je odgoj općenito, a onda i spolni odgoj, temeljno pravo i dužnost roditelja postavlja se pitanje odnosa roditelja i drugih odgojnih čimbenika u spolnom odgoju. Budući da je spolni odgoj »osnovno pravo i dužnost roditelja«, Crkva se poziva na zakon supsidijarnosti, »koji je škola dužna poštivati kada sudjeluje u spolnom odgoju tako da postupa u istom duhu koji prožima roditelje« (FC, br.

¹³ Usp. IVAN PAVAO II., *Obiteljska zajednica »Familiaris consortio«*. *Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu*, KS dokumenti 64, Zagreb 1981., br 37, str. 53. U daljnjem tekstu upotrebljava se skraćenica FC.

¹⁴ Usp. SVETA STOLICA, *Povelja o pravima obitelji*, u: SOCIJALNI DOKUMENTI CRKVE, (M. VALKOVIĆ, uredio), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, KS Koncil 3, Zagreb 1991., str. 566.

¹⁵ Za razliku od »Odgojnih smjernica o ljudskoj ljubavi. Obrisi spolnoga odgoja« (1983. godina), u ovom dokumentu prevladava govor o odgoju za ljubav kao sebedarje i o odgoju za čistoću. Ovdje se daju praktične smjernice (preporuke roditeljima i odgojiteljima, djelatna načela i njihova posebna pravila, preporučene metode i one metode i ideologije koje treba izbjegavati).

37). Programi o spolnom odgoju koje provodi škola trebaju biti u suglasju sa roditeljima (usp. LJSIZ, br. 23–24).

Budući da postoje poteškoće kod roditelja kada je riječ o spolnom odgoju njihove djece, dokument »Odgojne smjernice o ljudskoj ljubavi. Obrisi spolnog odgoja«, pohvaljuje pojedine katoličke ustanove koje, uz ohrabrenje i odobrenje mjesnog biskupa, rade pozitivno na spolnom odgoju (usp. OSLJ, br. 12). Veoma je važna uloga odgojitelja u spolnom odgoju. Nije dovoljno samo »obavještavati« i »informirati« već je potrebno osobitu pozornost posvetiti odgoju »volje, osjećaja i osjećajnosti. Da bi netko doista došao do zrelosti afektivno-spolnog života, nužno je da vlada sobom, a to pretpostavlja vrline kao što su stidljivost, umjerenost, poštovanje sebe, poštovanje drugih, otvorenost prema bližnjemu« (OSLJ, br. 35). »Odgojne smjernice o ljudskoj ljubavi« suprotstavljaju se obezvređivanju spolnosti kao da je ona po svojoj naravi nedostojna čovjeka (usp. OSLJ, br. 28). Kršćanski odgojitelji vodit će računa o tome da spolnost i ljubav u odgoju idu zajedno, jer u svjetlu »Kristova otajstva spolnost nam se očituje kao poziv na ostvarenje ljubavi koju Duh Sveti izliva u srce otkupljenika« (usp. OSLJ, br. 30). Budući da postoji tijesna veza između »morala i spolnosti, nužno je da poznavanje čudorednih propisa prate jasne motivacije koje će omogućiti da dozrije iskreno osobno prianjanje« (OSLJ, br. 40).

Stoga se spolni odgoj ne može ograničiti na »čisto stjecanje znanja« već je potrebno ispravno kreposno življenje. Spolni odgoj se za kršćane u punini ostvaruje u ozračju vjere.

3. Sadržaj i način pružanja spolnog odgoja

U društvu, a sve više i u Crkvi, stvara se uvjerenje o potrebi spolnog odgoja. Isto tako većina odgojnih čimbenika će se složiti da su roditelji prvi, najvažniji i najodgovorniji u pružanju spolnog odgoja svojoj djeci. Problemi i velika razilaženja među različitim društvenim skupinama nastaju u pružanju sadržaja spolnog odgoja i u načinu kako se provodi spolni odgoj. U tim dvjema stvarima se i crkveno učenje velikim dijelom razlikuje od onoga što se uglavnom nudi preko medija (određenih TV i radio emisija, određenih časopisa, filmova) ili se provodi preko nekih odgojnih čimbenika u društvu (škole, medicinske ustanove).

U odnosu na sadržaj potrebno je, poštujući postupnost odgoja, obrađivati sve teme važne za spolni odgoj (samozaovoljavanje, homoseksualnost, predbračni spolni odnosi, prirodne metode reguliranja začeca, kontracepcija, pobačaj...) ¹⁶.

---

¹⁶ Oba dokumenta: »Odgojne smjernice o ljudskoj ljubavi. Obrisi spolnog odgoja« i »Ljudska spolnost: istina i značenje«, nakon prvog dijela u kojem se govori općenito o spolnosti, raspravljaju o pojedinim konkretnim pitanjima spolnoga života. Na hrvatskom jeziku su o tim pitanjima posebno pisali prof. dr. Ivan Fuček D.I. i dr. Petar Šolić. Usp. također noviju knjigu: T. MATULIĆ, *Pobačaj. Drama savjesti*, FTI, Zagreb 1997.

Spolnost se ubraja među čimbenike koji poglavito određuju život čovjeka. Ona ima »veliku snagu i značenje za postizanje zrelosti svakog pojedinog čovjeka i za njegovo uključivanje u društvo«¹⁷. Upravo zbog toga spolni odgoj ne može se ograničiti na puko teoretsko izvještavanje i informiranje. Spolni odgoj je nužno vezan uz vrijednosni stav koji treba biti prisutan u sadržaju. Najveća negativna usluga spolnom odgoju danas, bez obzira na pluralističko društvo u kojem živimo, jest izbjegavanje vrijednosnog stava i etičko-moralne kvalifikacije.

Drugi važan momenat u odnosu na spolni odgoj jest pronalaženje prikladnog načina kako vrijednosno usmjereni sadržaj prenijeti mladeži našega vremena. Postkoncilski crkveni dokumenti o spolnoj problematici govore načelno o načinu provođenja spolnog odgoja. Tako je i u najnovijem dokumentu »Ljudska spolnost: istina i značenje« koji želi ponuditi neke vodilje pastoralnog značaja (usp. LJSIZ, br. 2). Između ostalog govori se o metodama odgoja. Preporučene metode su: individualan odgoj u obiteljskom ozračju, tražiti pomoć od onih koji su bolje pripremljeni za taj odgoj, roditelji mogu povjeriti odgoj za ljubav drugoj osobi povjerenja vodeći računa o tome na koji način ta osoba shvaća spolnu etiku.

Metode i ideologije koje treba izbjegavati su: sekulariziran i protunaravni spolni odgoj, protunatalne organizacije koje promiču kontracepcijski ili »anti-life« mentalitet, roditelji trebaju nadzirati kako se tumače pitanja pobačaja, sterilizacije i kontracepcije (usp. LJSIZ, br. 128–142).

Kod nas u Hrvatskoj potrebno je u spolnom odgoju više računa povesti o sadržajima i njihovom vrijednosnom utemeljenju. Još je u ovom trenutku važnije, kako za roditelje tako i za pastoralne djelatnike, uvidjeti važnost načina na koji se prenosi spolni sadržaj današnjoj mladeži. U prošlim vremenima to se činilo »zabranama« i »prijetnjama«. Takav način danas više nije odgojna metoda koja će uvjeriti mladog čovjeka. To jednako vrijedi za roditelje i za druge odgojne čimbenike. U našoj Crkvi bi se, kako među roditeljima tako i među drugim odgojiteljima, više pozornosti trebalo posvetiti traženju ispravnog, tj. vrijednosno utemeljenog načina prenošenja spolnog odgoja. Načelne postavke tu nisu dovoljne. One su do određene mjere »neko opravdanje savjesti« za neuspjeh u pružanju spolnog odgoja.

4. Mogućnosti i opasnosti za spolni odgoj u Hrvatskoj

Budući da se hrvatsko društvo nalazi u tranziciji ne samo u gospodarskom smislu nego i u drugim vidovima života, u odnosu na spolni odgoj postoje dobre mogućnosti ali i opasnosti. U informacijskom društvu u kojem živimo različite

¹⁷ KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Persona Humana. Izjava Kongregacije za nauk vjere o nekim pitanjima seksualne etike*, KS dokumenti 47, Zagreb 1976., br. 1, str. 5.

informacije brzo stižu i u Hrvatsku. Tako i one informacije koje govore o velikim problemima u kojima se nalazi Crkva na Zapadu u odnosu na seksualni moral¹⁸.

4.1 Roditelji su u poteškoćama

U kojoj mjeri današnji roditelji izvršavaju svoje pravo i dužnost u odnosu na odgoj djece i mladih? Odgajaju li oni svoju djecu i mlade na području spolnosti ili tu dužnost svjesno ili nesvjesno prepuštaju drugim društvenim čimbenicima? Teško je na ta pitanja dati i približno točan odgovor, jer u Hrvatskoj ne posjedujemo istraživanja o tome kakav je odnos roditelja prema spolnom odgoju svoje djece, tj. što roditelji misle, čine ili ne čine u odnosu na spolni odgoj svoje djece.

Postoje u Hrvatskoj određena istraživanja u kojima mladi odgovaraju na pitanja o svojem spolnom ponašanju pa onda i o tome kakav je utjecaj roditelja na njihov spolni život. No, to su mišljenja mladih, a ne roditelja. Jedno istraživanje pod naslovom: »Stavovi i aktivnosti u seksualnom životu srednjoškolske omladine na području SR Hrvatske«¹⁹, provedeno je 1972. godine. U tom istraživanju zanima nas mišljenje mladih o tome u kojoj mjeri su ih roditelji odgajali na spolnom području.

Na pitanje o »izvorima informacija o seksualnom životu«, pod klasifikacijom da je informacija bila »dovoljna«, u istraživanju su dobiveni slijedeći rezultati²⁰:

Mladići: »dovoljni«		Djevojke: »dovoljni«	
1. knjige i časopisi	44,4	1. knjige i časopisi	47,5
2. prijatelji	25,6	2. majka	25,0
3. film i TV	22,0	3. prijateljica	23,4
4. druge odrasle osobe	18,4	4. prijatelj	16,6
5. prijateljica	16,6	5. druge odrasle osobe	12,5
6. neki drugi izvor	12,0	6. film i TV	8,2

¹⁸ Usp. PLATTFORM »WIR SIND KIRCHE« (Hg.), *Liebe, Eros, Sexualität. »Herdenbrief« und Begleittexte*, Druck- und Verlagshaus Thaur 1996². Riječ je o »Pismu stada« upućenom katoličkim biskupima Austrije i biskupu Bolzano – Brixen od pokreta »Kirchenvolks-Begehren«, koji je u jesen 1995. godine najavio »Platformu 'Mi smo Crkva«: Među ostalim aktivnostima tada je najavljeno pismo o seksualnosti sa temom: »Ljubav – eros – seksualnost«, koje je 1996. godine objavljeno.

¹⁹ To je istraživanje izveo tim odjela za planiranje obitelji Instituta za zaštitu majki i djece iz Zagreba, usp. P. TRENC – A. BELUHAN, *Ispitivanje stavova i aktivnosti u seksualnom životu srednjoškolske omladine u SRH*, u: *Arhiv za zaštitu majke i djeteta. Glasilo Instituta za zaštitu majki i djece*, XVII (1973), br. 6, str. 269–314.

²⁰ Usp. *isto*, str. 290–291.

7. otac	5,4	7. drugi izvori	8,2
8. majka	4,0	8. zdravstveni radnik	6,2
9. svećenik	3,4	9. nastavnica	5,9
10. nastavnik	3,2	10. svećenik	4,0
11. nastavnica	2,8	11. otac	3,2
12. zdravstveni djelatnik	2,6	12. nastavnik	2,9

Mišljenje mladića i djevojaka, istina prije 26 godina, o roditeljima kao izvorima informacija o spolnosti je veoma zanimljivo.

Kod mladića otac je na 7. mjestu sa 5,4%, a majka je na 8. mjestu sa samo 4,0%. Kod djevojaka majka je veoma visoko na 2. mjestu sa 25,0%, a otac na predzadnjem 11. mjestu sa svega 3,2%.

Drugi odgojitelji, nastavnici, kao i svećenici su pri kraju rang liste izvora informacija o spolnosti.

Ostali stvarni izvori spolnih informacija su pri vrhu tabele. Za mladiće to su: knjige i časopisi (44,4%); prijatelji (25,6%); film i TV (22,0%..). Za djevojke to su: knjige i časopisi (47,5%); prijateljica (23,4%); prijatelj 16,6%).

Pitanjem o »izvorima informacija u seksualnom životu« srednjoškolaca htjelo se pokazati ono što se u stvarnosti događa. Postavljeno je i pitanje o tome što misle djevojke i mladići *tko bi im trebao davati informacije o spolnom životu*. Dobivena je slijedeća rang-lista želja²¹:

	M	Ž
Majka	37,8	90,4
Otac	51,5	24,9
Nastavnik	51,5	31,7
Nastavnica	43,0	58,7
Zdravstveni radnik	51,7	57,0
Svećenik	11,6	11,9
Druga osoba	35,1	30,4
Prijateljica	38,2	41,5
Prijatelj	41,1	28,0
Knjige i časopisi	62,6	63,2
Film i TV	44,1	37,5
Ne zna	9,8	4,6

²¹ Usp. isto, str. 291.

Za djevojke je na listi želja majka na prvom mjestu sa 90,4%, a otac je na osmom mjestu sa 24,9%. Za mladiće otac je na drugom mjestu sa 51,5%, a majka je na šestom mjestu sa 37,8%. Proizlazi da mladež očekuje puno veći angažman roditelja u spolnom odgoju nego što se to stvarno čini.

U jednom drugom istraživanju srednjoškolske mladeži u Hrvatskoj iz 1990. godine, koje nije tako detaljno obrađeno kao ono prvo, doznajemo odgovor na pitanje: koga bi željeli (djevojke i mladići) da ih savjetuju o spolnosti? Djevojke su najčešće odgovorile (25,8%) da bi željele jednog ili oba roditelja. Nešto manje mladića (20,1%) željelo bi u spolnosti pitati za savjet jednog ili oba roditelja²².

Bez obzira na određene slabosti ovakvih istraživanja možemo zaključiti da u praksi roditelji imaju velike poteškoće u pružanju spolnog odgoja svojoj djeci. Puno puta se ne usuđuju govoriti sa svojom djecom o pitanjima spolnosti ili o tome govore nejasnim rječnikom koji ne pomaže mladima²³.

U takvoj situaciji dolaze do izražaja drugi izvori informacija koji nisu uvijek formativni i ne vode cjelovitom razvoju osobnosti mladog čovjeka.

Nakon tzv. seksualne revolucije 60-ih godina našeg stoljeća i kod nas se raspravljalo o tome koja je uloga škole pa i zdravstva u spolnom odgoju djece i mladeži. O »seksualnom odgoju« i o njegovu uvođenju u škole bile su dvije različite struje. Jedna je željela uvesti u škole spolni odgoj koji bi bio neovisan o općenitom moralnom odgoju djece i mladeži. Druga struja se zauzimala za to da se spolnost promatra kao sastavni dio čovjekovih moralnih odnosa i moralnog formiranja čovjeka. Prema tome o odnosima među spolovima treba govoriti u širem kontekstu moralnog odgoja i unutar priprave mladih za obitelj²⁴.

Danas se o spolnosti u osnovnoj i srednjoj školi govori uglavnom unutar predmeta biologije²⁵.

²² Usp. D. ŠTAMPAR–A. BELUHAN, *Spolnost adolescenata u Hrvatskoj*, u: *Arhiv za zaštitu majke i djeteta. Glasilo Instituta za zaštitu majki i djece*, XXXV (1991), br. 3–4, str. 191. To je istraživanje o spolnosti srednjoškolske omladine provedeno u lipnju 1990. godine u 6 gradova Hrvatske na 5324 učenika oba spola. Prema tom istraživanju 22,1% djevojkica i 48,9% mladića imalo je spolno iskustvo, usp. *isto*, str. 189.

²³ Usp. M. SRAKIĆ, *Mladi i spolnost*, u: *Bogoslovska smotra* LVI (1986), br. 3–4, str. 312.

²⁴ Usp. A. VUKASOVIĆ, *Moralni odgoj*, Liber, Zagreb 1974.; ISTI, *Zašto im hoćete spaliti krila, kada oni žele letjeti?*, u: *Encyclopedia moderna*, (1971), br. 15, str. 96–101. A. Vukasović u svojim djelima zastupa tu drugu struju u kojoj bi spolni odgoj bio formacija, a ne samo informacija kako je to željela prva struja. U odgoju pa tako i u spolnom odgoju potrebno je znanje, stav i vrijednosno opredjeljenje, usp. također: ISTI, *Obitelj–vrela i nositeljica života*, Hrvatski katolički zbor »MI«, Zagreb 1994.

²⁵ Usp. I. DE ZAN, *Sadržaji o obitelji u programima prirodoslovlja u osnovnoj školi*, u: M. TEŽAK-BENČIĆ, M. DŽEPINA (voditelji), *Unapređenje planiranja obitelji u Republici Hrvatskoj. Usaglašavanje stavova i okvirni prijedlog mjera* – Radni sastanak, Institut za zaštitu majki i djece, Zagreb 1992.; usp. O. SPRINGER, *Biomedicinsko obrazovanje srednjoškolaca*, u: *Isto*.

Na zahtjev »Papinskog vijeća za obitelj« Hrvatska biskupska konferencija je na XI. plenarnom zasjedanju u Đakovu (2.–4. 10. 1996.), raspravljala o pristupu seksualnom odgoju u udžbenicima osmogodišnjih i srednjih škola u Hrvatskoj. U priopćenju za tisak sa sabora u Đakovu stoji: »Primjećeno je da školski udžbenici ljudskoj spolnosti prilaze dosta određeno premda se prvotno spolnosti pristupa kroz prizmu biologije i fiziologije. No, istaknuto je da je pristup spolnosti najnegativniji u medijima, posebno u nekim časopisima za mladež, koji će moći utjecati na moralni život mladih«²⁶.

Na spolni odgoj djece i mladih, osobito u školama, nastojalo je u Hrvatskoj imati utjecaj i zdravstvo. To se činilo u okviru programa mjera zdravstvene zaštite preko školskih liječnika. Pod tim vidom je djelovao i »Institut za zaštitu majki i djece« iz Zagreba²⁷. Nakon reorganizacije zdravstva u Hrvatskoj 1993. godine, dolazi do promjena u zdravstvenom zbrinjavanju školske djece i mladih. Slijedeća promjena dolazi sa 1. siječnjem 1998. godine kada se preventivna zaštita dijeli od kurativne. Preventivna zaštita sada obuhvaća djecu i mlade od 7. do 18. godine. Od sada će za preventivnu zaštitu biti nadležan liječnik škole. U programu rada za preventivnu zaštitu, koji se trenutno radi predviđen je spolni odgoj i to u različitim predmetima u školi²⁸.

Ovdje riječ je o promjenama koje se tek trebaju dogoditi. Kakav će sada biti odnos zdravstva i škole s obzirom na spolni odgoj mladih? Tu je svakako potreban oprez. Kršćanski roditelji trebali bi se zanimati za program i za način provođenja spolnog odgoja u preventivnoj zdravstvenoj zaštiti, pogotovo ako će se taj provoditi i u školama.

4.2. *Kako pomoći roditeljima i mladima?*

Budući da spolni odgoj u obitelji doživljava poteškoće, očekuje se još »veće zalaganje kršćanske zajednice, a posebno svećenika, da surađuju u odgoju kršte-

²⁶ TISKOVNI URED, *Priopćenje za tisak s XI. plenarnog zasjedanja Hrvatske biskupske konferencije*, u: *Prilog Biltenu IKA–VIJESTI* od 10. 10. 1996., str. II. U priopćenju stoji da su biskupi zbog važnosti spolnog i moralnog odgoja u sve sekulariziranijem svijetu odlučili predložiti Katoličkom bogoslovnom fakultetu da na jednom Svećeničkom Tjednu raspravlja o spolnom odgoju prema uputama Svete Stolice.

²⁷ Riječ je o »Institutu za zaštitu majki i djece«, Klaićeva 16, Zagreb, koji je proveo nekoliko istraživanja o spolnom ponašanju mladeži. Trenutno ne djeluje pod tim imenom. Taj odjel je preimenovan u »Službu za reproduktivno zdravlje«.

²⁸ Prema »Programu zdravstveno-odgojnih mjera u obveznom školskom programu«, koji je ustvari još »nacrt programa« traži se provođenje spolnog odgoja u svim razredima osnovne i srednje škole. Taj odgoj se može provoditi u nizu već postojećih predmeta, a u širem programu je predviđen jedan sat tjedno. Program bi provodili učitelji, školski psiholozi i pedagozi, školski doktori i medicinske sestre i vanjski suradnici.

nika. U tom pogledu na suradnju s obitelji pozvane su katolička škola, župa i druge crkvene ustanove« (OSLJ, br. 54).

U prošlim desetljećima u Crkvi u Hrvata se na različite načine radilo s obiteljima preko susreta, seminara, župskih tribina, »Obiteljskih ljetnih škola«, bračnih vikenda²⁹. Bilo bi korisno istražiti koliko se u tim različitim aktivnostima posvećivalo vremena spolnom odgoju djece i mladih? U sadašnjoj situaciji, u kojoj roditelji imaju velike poteškoće sa spolnim odgojem svoje djece i mladih, mladima se može pomoći preko roditelja, tj. radom s obiteljima.

Osim toga, u Hrvatskoj postoje i različiti centri i pokreti koji se brinu za brak, obitelj i život³⁰. Bilo bi dobro kada bi se u tim centrima više pozornosti posvećivalo cjelokupnoj problematici vezanoj uz spolnost i spolni odgoj, osobito mladeži.

Bitno je pronaći pravi komunikacijski kod³¹ kako bi se uz informaciju mogao ponuditi i vrijednosni stav.

Zbog poteškoća koje imaju roditelji u spolnom odgoju svoje djece ili bolje reći zbog toga što djeca i mladi ne dobivaju potpun spolni odgoj u roditeljskom domu, potrebno je iznova pronalaziti odgovarajuće načine kako tu delikatnu tematiku prenositi mladima.

Postoji jedna inicijativa spolnog odgoja mladeži, koja je novijeg datuma, a o kojoj bi trebalo ozbiljno razmisliti. Radi se o stručno razrađenom i solidno vođenom tečaju o spolnom odgoju mladih »Teen STAR«³². »Teen STAR« program započela je 1980. godine dr. Hanna Klaus iz SAD-a³³, do sada su u Hrvatskoj

²⁹ Do 1997. godine održano je XXVI. »Obiteljskih ljetnih škola«, koje organiziraju i vode Oci isusovci. Svake godine u jednom od brojeva časopisa »Obnovljeni život« donose se predavanja s »Obiteljskih ljetnih škola«.

Bračni vikendi su također imali i još uvijek mogu imati važnu ulogu u odgoju za bračni, spolni i općenito obiteljski život. Treba spomenuti i »župske tribine«, koje su početkom 80-ih godina našega stoljeća bile posebno aktualne po zagrebačkim župama, a i drugdje u Hrvatskoj.

³⁰ Spomenimo jedan od najstarijih, »Obiteljski centar«, Slavonski Brod – Zagreb, koji djeluje od 1968. godine te je imao i ima različite aktivnosti (edukativna, humanitarna, tisak, u novije vrijeme otvaraju se »Centri za dijete«), usp. M. ŽIVKOVIĆ, *Obiteljski centar*, Slavonski Brod – Zagreb (brošura).

³¹ Upravo na komunikaciju u ljudskoj spolnosti stavlja naglasak Pavao Brajša. Šteta što se njegova promišljanja zaustavljaju na »liječničkoj kompetenciji«, a izostavljen je etičko-moralni vidik, koji je nužno potreban za cjelovit spolni odgoj, usp. P. BRAJŠA, *Spolnost, dijete, škola*, Školske novine, Zagreb 1991.

³² Usp. V. POZAIĆ, *Spolni odgoj*, u: *Obnovljeni život* LII (1998), br. 6, str. 1.

³³ Dr. Hanna Klaus je redovnica, specijalist ginekologije i porodništva i voditelj »Centra za planiranje obitelji u Washingtonu«. STAR znači: Sexuality Teaching in the context of Adult Responsibility (Učenje o seksualnosti u kontekstu odgovornosti odraslih), usp. H. KLAUS, M.d, *Teen STAR* (Sexuality Teaching in the context of Adult Responsibility): materijali na hrvat-

održana dva seminara za voditelje programa³⁴, a Ministarstvo prosvjete i športa je dalo svoju suglasnost za provedbu tog programa u osnovnoj i srednjoj školi u obliku izvannastavnih aktivnosti³⁵.

Spolni odgoj treba biti prisutan i u katehezi i to tako da pozitivne vrednote spolnosti uskladi sa vrednotama djevičanstva i braka. Prednost treba svakako dati pojedinačnom odgoju, po mogućnosti u krugu obitelji. No, ako se roditelji ne osećaju dovoljno spremnima »mogu se obratiti drugima koji uživaju njihovo povjerenje. Razborita, mudra te dobi i sredini prilagođena inicijacija može osloboditi djecu od trauma i pomoći im da lakše nađu rješenje spolnih problema« (OSLJ, br. 59).

U Hrvatskoj imamo vjeronauk u školama unutar kojega je na određen način zastupljen i spolni odgoj. U osnovnoj školi o spolnosti se govori u četvrtom, šestom, sedmom i osmom razredu. U srednjoj školi o spolnoj problematici govori se u drugom, trećem i četvrtom godištu vjeronaučne pouke³⁶. Kateheza je prigoda da se o spolnoj problematici progovori pozitivnim pedagoškim pristupom na osnovu kršćanskih vrednota.

Veoma je važno kako se prenosi sadržaj koji se nalazi u katekizmima. Svećenici, katehiste i katehete osjećaju velike poteškoće u prenošenju sadržaja o ljudskoj spolnosti.

Poteškoće koje se pojavljuju u prenošenju spolne tematike djeci i mladima, ukazuju na to da se spolni odgoj treba događati unutar obitelji. Budući da se spolni odgoj danas ne odvija na zadovoljavajući način u obitelji, potrebno je, s jedne strane, pomoći roditeljima da postanu svjesni svoje uloge, a s druge strane, treba aktivirati druge odgojne čimbenike, posebno Crkvu.

5. Umjesto zaključka

Poteškoće u spolnom odgoju mladeži osjećaju roditelji, ali i učitelji, te pastoralni djelatnici.

---

skom: *Teen STAR program. SeminarSKI priručnik za pouku Teen STAR nastavnika*, Zagreb 1996.

³⁴ Oba seminara održana su u Zagrebu. Prvi, 1996. godine (24.–27. 10.), a drugi 1997. godine (19.–23. 08.). Program se izvodi u obliku tečajeva koji se mogu organizirati u školama, župama... Satovi se održavaju barem svaki drugi tjedan tijekom dva semestra. U prvoj polovici tečaja djevojke i mladići su odvojeni. Za sudjelovanje je potrebno dopuštenje roditelja. Kod nas postoje programi za 7. i 8. razred osnovne škole. Koordinator programa »Teen STAR« za Hrvatsku je prof. Kristina Ilčić.

³⁵ Usp. MINISTARSTVO PROSVJETE I ŠPORTA. UPRAVA ZA ŠKOLSTVO, *Program za mlade »TEEN STAR« – daje se suglasnost*, Zagreb 21. srpnja 1997.

³⁶ Usp. odgovarajuće i trenutno važeće udžbenike za osnovnu i srednju školu.

U Hrvatskoj nedostaje objektivno provedenih socioloških istraživanja na osnovu kojih bi se moglo konkretnije govoriti o problemima i poteškoćama u spolnom odgoju mladeži. Dobro snimljena situacija prvi je korak prema ispravnom i učinkovitom spolnom odgoju mladeži.

Na osnovu provedenih istraživanja među srednjoškolskom mladeži, o kojima se govori u ovom članku, moguće je dobiti tek djelomičan uvid u konkretnu situaciju.

Na »Teološko-pastoralnom tjednu za svećenike« 1998. godine, i u predavanjima i u raspravama, pokazala se velika potreba objektivnih socioloških istraživanja u Hrvatskoj. Jedno od takvih istraživanja moglo bi biti sociološko istraživanje pod naslovom: *Kako se u Hrvatskoj vjeruje i živi*³⁷.

Kako pomoći roditeljima u spolnom odgoju njihove djece?

Treba prije svega buditi svijest o njihovoj odgovornosti za spolni odgoj. Različiti kršćanski pokreti i centri koji se bave obiteljskom problematikom pokrivaju razmjerno mali postotak roditelja.

Stoga je župa i župska zajednica prikladno mjesto u kojem je potrebno više pozornosti posvetiti roditeljima i njihovoj brizi za spolni odgoj svoje djece. To bi se moglo izvesti stvaranjem stručnih ekipa (slično kao i priprava za brak) koje bi, bilo na razini župe bilo na razini više župa ili pak grada radile s roditeljima.

Na Teološko-pastoralnom tjednu za svećenike 1986. godine, koji je raspravljao o mladima, jedan od predavača je ustvrdio da »današnja omladina nije više raspoložena prihvatiti pasivnu nauku Crkve o spolnosti, koja je neprimjereno formulirana u propovijedima i katehezi«³⁸.

Crkva kao važan čimbenik odgoja može na vjeronauku utjecati na spolni odgoj mladeži. Bilo bi u tom kontekstu korisno ispitati sve mogućnosti koje nudi »Teen STAR« program.

Uz sadržaj, koji pronalazimo u crkvenim dokumentima, od presudne je važnosti pronaći odgovarajući način kako pristupiti mladom čovjeku da on prihvati sadržaj. Ovdje se ne može ići logikom: »prihvati ili ostavi«. Potrebno se u pozitivnom smislu »boriti za mladež«. U današnjem vremenu to zahtijeva da se u spolnom odgoju puno više pozornosti posveti načinu govora i sredstvima prenošenja poruke.

---

³⁷ To sociološko istraživanje provedeno je krajem 1997. godine unutar Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Iako u tom istraživanju nisu postavljena direktna pitanja o spolnom odgoju, iz odgovora na druga pitanja o spolnom ponašanju moći će se dobiti određeni uvid u probleme i poteškoće u spolnom odgoju mladeži u Hrvatskoj. Do pripremanja za tisak ovog teksta nisu objavljeni i obrađeni rezultati istraživanja.

³⁸ M. SRAKIĆ, *isto*, str. 312.

Zusammenfassung

SCHWIERIGKEITEN IN DER SEXUALERZIEHUNG DER JUGEND

Hauptfaktore in der Erziehung wie Eltern und Familie, als auch Kirche und Schule ueben immer weniger Einfluss auf Sexualerziehung von Kindern und Jugendlichen aus. Gleichzeitig aber wird der Einfluss von Medien (bestimmte Zeitschriften, TV und Radio Sendungen) und »Gruppen von Altersgenossen« groesser und entscheidender. Ausgehend von dieser Feststellung teilte der Autor den Aufsatz in vier Teile auf. Der erste Teil spricht darueber wie einerseits in der Kirche die Schwierigkeiten immer mehr erblickt werden, andererseits wie Bewusstsein ueber Relevanz von Geschlechtlichkeit und Sexualerziehung nach dem II. Vatikanischen Konzil schrittweise waechst. Diese beide Tatsachen werden in den neueren kirchlichen Dokumenten, die der Geschlechtlichkeit und Sexualerziehung gewidmet sind, erblickt und eroertert. Der zweite Teil eroertert sehr wichtige Frage des Beduerfnisses und der Verantwortung fuer Sexualerziehung von Kindern und Jugendlichen. Diese Frage ist sehr wichtig in der Entstehung der neuen kroatischen Gesellschaft. Der dritte Teil behandelt die Frage des Inhalts und der Methode in der Vermittlung der Sexualerziehung. Geschlechtererziehung haengt notwendigerweise mit Wertesystem zusammen. Deshalb ist sie nicht bloss auf das theoretische Informieren zu beschraenken. Es ist notwendig permanent angemessene Methode des Vermittels von Sexualerziehung zu suchen.

Der vierte Teil hat zum Titel »Moeglichkeiten und Gefahren fuer Sexualerziehung in Kroatien! Bestimmte soziologischen Untersuchungen in Kroatien weisen darauf hin, dass die Eltern sich in grossen Schwierigkeiten befinden, wenn sich um die Sexualerziehung ihrer Kinder handelt. Da die Eltern stillschweigend die Sexualerziehung den anderen Erziehungsfaktoren (Schule, Gesundheitswesen, Medien) ueberlassen, ist auesserst wichtig das Bewusstsein zu wecken und zu fordern, nach dem die Sexualerziehung von Kindern und Jugendlichen zum Recht und zur Pflicht der Eltern wird. Seelsorger sollen mehr Aufmerksamkeit den Eltern und ihrer Sorge fuer Sexualerziehung von Kindern und Jugendlichen widmen.

Schlüsselworte: Geschlechtlichkeit, Sexualerziehung, Inhalt und Methode, Erziehungsfaktoren, Verantwortung fuer Sexualerziehung.